

TADEUSZ BORUCKI
Kraków

REFLEKSJE O PREZENTACJI LEKSYKI RELIGIJNEJ NA LEKTORACIE JĘZYKA ROSYJSKIEGO W SEMINARIUM DUCHOWNYM

Poniższe refleksje są wynikiem moich osobistych doświadczeń. Od kilku lat prowadzę lektorat języka rosyjskiego w Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy w Krakowie. W 1991 r. grupa alumnów różnych roczników (bodaj dwanaście osób) poprosiła Rektora Instytutu, by zorganizował dla nich lektorat języka rosyjskiego (zresztą pierwszy raz w historii Instytutu). Wydarzenie to odebrano jako swoiste *signum temporis*. Alumni traktują ten lektorat bądź jako podstawowy przedmiot (student ma obowiązek zaliczyć przynajmniej jeden język nowożytny), bądź jako zajęcia fakultatywne. Lektorat trwa dwa lata w wymiarze dwóch godzin tygodniowo, z możliwością kontynuacji w latach następnych na bardziej zaawansowanym poziomie. Celem lektoratu jest osiągnięcie pewnego stopnia kompetencji komunikacyjnej, pozwalającego na porozumienie się z rodzimym użytkownikiem języka przynajmniej w zakresie pewnych kręgów tematycznych, jak również nabycie umiejętności posługiwania się literaturą specjalistyczną, tzn. dotyczącą tematyki religijnej. Słuchacze lektoratu chętnie uczą się specjalistycznego słownictwa, co w przyszłości może okazać się pomocne w ewentualnej pracy misyjnej na Wschodzie.

Za podstawowe elementy lektoratu języka rosyjskiego w uczelni katolickiej uważam nauczanie gramatyki i nauczanie leksyki. Niniejszy szkic dotyczy tylko nauczania słownictwa, a ściślej – technik jego semantyzacji. Odrębnym problemem pozostaje brak odpowiednich materiałów dydaktycznych. Nie jest mi znany skrypt, przeznaczony dla studentów uczelni katolickich, uczących się języka rosyjskiego. W związku z tym osoba prowadząca lektorat zdana jest na poszukiwania optymalnych rozwiązań zarówno co do doboru słownictwa, jak i technik jego semantyzacji.

Student seminarium duchownego, uczący się leksyki religijnej, stara się opanować samą nazwę w języku obcym dla pojęcia, które jest mu dobrze znane z języka ojczystego. Tym bardziej, że jest to leksyka dotycząca religii katolickiej. Nie ma zatem sytuacji, w których pomiędzy elementami leksykalnymi

języka polskiego i języka rosyjskiego występowałyby różnice w zakresie pojęciowym, wyrażonym przez te elementy, jak to zdarza się w wypadku leksyki dotyczącej życia codziennego.

Jakiej zatem uczyć leksyki i w jaki sposób, jeśli chodzi o *język religijny*? W przygotowywaniu się do prowadzenia zajęć nie można korzystać z jednego źródła. Selekcji materiału leksykalnego należy dokonywać na podstawie wielu pozycji. W ostatnim czasie pojawia się na szczęście wiele książek religijnych w języku rosyjskim. Część z nich wydawana jest na Zachodzie, część w Rosji. Pojawia się także prasa religijna. Z wydanych w Polsce prac warto zauważyć choćby katechizm z paralelnym tekstem w języku polskim i rosyjskim (1989), obrzędy mszy św. w kilku językach, w tym także w języku rosyjskim (1993), a także wydany ostatnio *Podręczny słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski terminów chrześcijańskich* (1994). Do pozycji wydawanych na Zachodzie należy podchodzić krytycznie od strony językowej, gdyż stosunkowo często pojawiają się w nich błędy zarówno leksykalne, jak i gramatyczne. Najczęściej nie są to książki pisane przez Rosjan, lecz tłumaczone na język rosyjski prace innych autorów. Dobór materiału leksykalnego uwarunkowany jest celem nauczania na danym stopniu zaawansowania językowego. Może to być podstawowa terminologia sakralna służąca rozumieniu łatwiejszych tekstów, a może to być leksyka służąca preparacji tekstów w języku rosyjskim: kazań, rekolekcji, prowadzenia sakramentu pokuty.

W glottodydaktyce wyróżnia się 3 podstawowe techniki wprowadzania słownictwa języka obcego: a) technika pogładowa; b) podawanie parafraz i synonimów; c) podawanie ekwiwalentów i wyjaśnień w języku ojczystym¹.

Należy zaznaczyć, że wszystkie techniki można stosować w jakiejś mierze w trakcie zajęć lektoratowych. Leksyka religijna jest przykładem terminologii. Terminy mają konkretne znaczenie, a zatem występuje pełna analogia semantyczna pojęć. Brak różnic w polach znaczeniowych leksemów ma znaczenie przy wprowadzaniu słownictwa języka obcego, głównie za pomocą techniki pogładowej. Stosowana jest ona wtedy, gdy terminy mają analogiczne znaczenie, a ponadto gdy przedmiot, którego nazwę się wprowadza, możliwy jest do zaprezentowania w trakcie zajęć. Można zatem, demonstrując kielich, powiedzieć: это потир, Biblię – это Библия, katechizm – это катехизис, krzyż – это крест, kadzidło – это кадило, monstrancję – это монстранц itd.

Technika podawania parafraz i synonimów jest trudna do zastosowania, ponieważ wymaga od słuchaczy dość dobrej znajomości języka. Aby zatem nie doprowadzić do błędnych skojarzeń, metodę tę należy stosować rzadko. Możliwe jest to właściwie tylko wtedy, gdy mamy do czynienia z łatwiejszymi przy-

¹ W. M a r t o n. *Optymalizacja nauczania języków obcych w szkole*. Warszawa 1979 s. 139.

kładami, zwłaszcza wtedy, gdy rosyjski leksem brzmi w miarę podobnie, jak jego polski ekwiwalent. Na przykład: исповедник – ‘священник, исповедающий верующих’; сочельник – ‘канун Рождества Христова’; атеист – ‘человек, не верующий в Бога’; молитвенник – ‘книга, содержащая собрание молитв’; коляда – ‘рождественская песня’; грешник – ‘грешный человек’.

Zgodnie z propozycją W. Martona najczęściej stosowaną techniką semantyzacji słownictwa jest podawanie ekwiwalentów w języku polskim. Jak podkreślają glottodydaktycy, uczący się języka obcego zawsze odbiera go poprzez język ojczysty. Przy podawaniu parafraz student i tak szuka w pamięci odpowiedniego słowa w języku polskim. Technika semantyzacji leksyki za pomocą podawania ekwiwalentów w języku polskim dotyczy przede wszystkim trudniejszych terminów, np.:

таинство	– sakrament;
причастие	– komunia św.;
воскресение	– zmartwychwstanie;
совесть	– sumienie;
поститься	– pościć;
епархия	– diecezja;
проповедь	– homilia;
паломник	– pielgrzym;
заповедь	– przykazanie;
монашеский обет	– śluby zakonne.

Bardzo ważnym elementem w nauczaniu leksyki są kolokacje czy – inaczej – syntagmy konwencjonalne. Chodzi o to, by alumni przyswajali sobie stałe połączenia wyrazowe, a przez to unikali tłumaczenia dosłownego połączeń w języku ojczystym. Jako przykład syntagm konwencjonalnych mogą służyć następujące związki wyrazowe:

испытание совести;
 угрызения совести;
 читать молитву;
 страстная Неделя;
 совершить миропомазание;
 исполнить епитимию;
 разрешительная молитва;
 принести покаяние.

Poza wspomnianymi (ogólnie znanymi) technikami semantyzacji leksyki podczas zajęć lektoratowych z języka rosyjskiego pomocne okazały się koncepcja pól semantycznych (pól językowych) oraz teoria funkcji języka.

Zagadnieniu pola semantycznego poświęcono wiele prac teoretycznych². W praktyce teorię tę próbowano zastosować przy analizie zapachów we współczesnej polszczyźnie oraz francuskiego słownictwa politycznego³. W niniejszym szkicu podjąłem próbę wykorzystania teorii pól językowych przy analizie rosyjskiego słownictwa dotyczącego modlitwy oraz wykorzystania jej dla celów dydaktycznych⁴. W analizie tej modlitwę rozpatrywałem jako akt i jako tekst. Modlitwa jako akt może być indywidualna lub wspólna. Podział ten zgodny jest z przyjętym przez teologów dzieleniem modlitwy na liturgiczno-publiczną i prywatną⁵. W polu parataktycznym modlitwy jako aktu wspólnego znalazły się np.:

богослужение;
 служба;
 литургия (Божественная литургия);
 святая месса;
 обедня;
 крестный ход;
 великопостные песнопения.

Do grupy tej należy zaliczyć także sakramenty – таинства:

Крещение;
 Миропомазание;
 Евхаристия;
 Покаяние;
 Елеопомазание;
 Священство;
 Брак.

Akt modlitewny, który może mieć różny przebieg, wyrażają liczne związki wyrazowe z czasownikiem jako głównym komponentem, np.:

² Zob. np. D. B u t t l e r. *Koncepcja pola znaczeniowego*. „Przegląd Humanistyczny” 1967 nr 2 s. 41-59; W. M i o d u n k a. *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*. Warszawa 1988; W. P i s a r e k. *Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych*. „Pamiętnik Literacki” 1967 nr 2 s. 493-516; A. S c h a f f. *Problem roli języka od Herdera do teorii „pola językowego”*. „Przegląd Humanistyczny” 1963 nr 1 s. 1-17.

³ K. P i s a r k o w a. *Szkic pola semantycznego zapachów w polszczyźnie*. „Język Polski” 1972 s. 330-339; R. R o b i n. *Badanie pól semantycznych i badania Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Chid*. W: *Język a społeczeństwo*. Pod red. M. Głowińskiego. Warszawa 1980.

⁴ T. B o r u c k i. *Rosyjskie pole semantyczne wyrazu молитва*. W: *Historia i terażniejszość Rosji w świetle faktów językowych*. Kraków 1993 s. 24-31.

⁵ K. R a h n e r, H. V o r g r i m l e r. *Mały słownik teologiczny*. Warszawa 1987 s. 246.

беседовать с Господом нашим;
 восхвалять Бога;
 исповедаться;
 исполнить епитимию (епитемью);
 испытать свою совесть;
 медитировать;
 молиться (кому, за что, перед чем);
 принести покаяние;
 прочитать (произнести) молитву;
 размышлять о Боге;
 созерцать.

Teksty modlitewne określane są przez specjalistów od liturgiki mianem form słownych⁶. Również one mogą utworzyć pole parataktyczne, tj. zbiór wyrazów o jednolitej charakterystyce morfologicznej⁷, np.:

ангел Господень;
 ангельское приветствие (Радуйся, Мария);
 апостольский символ веры;
 гимн (Тебе Бога хвалим);
 литания (всем Святым, Пресвятой Богородице, Святому Сердцу Иисуса);
 Магнификат;
 Молитва ангелу хранителю;
 Молитва Господня (Отче наш);
 молитва перед едой (после еды);
 молитва перед причастием (после причастия);
 разрешительная молитва.

Przy prezentacji leksyki religijnej w seminarium duchownym pomocna okazuje się także teoria funkcji języka, a ściślej – funkcji wypowiedzi. Bajerowa widzi realizację wypowiedzi (tekstu) w następujących funkcjach:

- a) funkcja symboliczna (poznawcza, reprezentatywna);
- b) funkcja ekspresywna;
- c) funkcja impresywna (nakłaniająca);
- d) funkcja performatywna⁸.

Jako przykład weźmy funkcję impresywną. Służy ona w tekstach religijnych, a przede wszystkim kazaniach, stymulowaniu postaw odbiorcy, przekonaniu go o pozytywnych aksjologicznie wartościach, które mają dla odbiorcy

⁶ T. S i n k a. *Zarys liturgiki*. Gościkowo–Paradyż 1988 s. 91.

⁷ W. P i s a r e k. *Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych*. „Pamiętnik Literacki” 1967 nr 2 s. 496.

⁸ *Rola języka we współczesnym polskim życiu religijnym*. W: *O języki religijnym*. Pod red. M. Karpluk, J. Sambor. Lublin 1988 s. 10.

konkretne znaczenie. Funkcja nakłaniająca może realizować się w tekście bardzo różnie. Najczęstszymi sposobami realizacji są:

- a) pytania;
- b) dyrektywy;
- c) konstrukcje z czasownikiem w 1. os. l. mn. (tzw. *my* inkluzywne).

Zmieniając formy gramatyczne określonej grupy czasowników, możemy wyrażać impresywną funkcję języka wymienionymi wyżej sposobami. Takie podejście zastosowane na zajęciach lektoratowych w seminarium duchownym przyniosło pozytywne efekty dydaktyczne. Oto przykłady trzech typów konstrukcji z tymi samymi czasownikami:

- a) pytania:

Заглянул ли ты в самого себя?
Славил ли ты Христа?
Совершал ли ты дела добра?
Прощал ли ты обиды?
Искал ли ты Царства Христа?
Думал ли ты о ближних своих?

- b) dyrektywy:

Загляни в самого себя!
Славите Христа!
Совершайте дела добра!
Прощайте обиды!
Ищите Царства Христа!
Думайте о ближних своих!

- c) konstrukcje z czasownikiem w 1. os. l. mn.:

Заглянем в самих себя!
Будем славить Христа!
Будем совершать дела добра!
Будем прощать обиды!
Будем искать Царство Христа!
Будем думать о ближних своих!⁹

Niniejsza próba charakterystyki sposobów prezentacji leksyki religijnej na lektoracie języka rosyjskiego w uczelni katolickiej ma charakter refleksji i nie pretenduje do wyczerpującego ujęcia zagadnienia. Podejmowane próby optyma-

⁹ T. B o r u c k i. *Funkcje języka w tekstach kazań i listów pasterskich opublikowanych w tygodniku „Русская мысль” w latach 1991 i 1992.* W: *Tekst i słownik w nauczaniu języka i literatury rosyjskiej.* Pod red. W. Chlebdy. Opole 1995 s. 113-117.

lizacji nauczania języków w uczelni katolickiej przyniosą zapewne propozycje nowych rozwiązań.

BIBLIOGRAFIA

- B a j e r o w a I.: Rola języka we współczesnym polskim życiu religijnym. W: O języku religijnym. Pod red. M. Karpluk, J. Sambor. Lublin 1988 s. 9-20.
- B e d n a r c z u k L.: Uwagi o funkcjach języka. W: Język a kultura. T. 4. Pod red. J. Bartmińskiego i R. Grzegorzczkowej. Wrocław 1991 s. 29-30.
- B o r u c k i T.: Rosyjskie pola semantyczne wyrazu молитва. W: Historia i terażniejszość Rosji w świetle faktów językowych. Pod red. L. Jochym-Kuszlik. Kraków 1993 s. 24-31.
- B o r u c k i T.: Funkcje języka w tekstach kazań i listów pasterskich opublikowanych w tygodniku „Русская мысль” w latach 1991 i 1992. W: Tekst i słownik w nauczaniu języka i literatury rosyjskiej. Pod red. W. Chlebdy. Opole 1995 s. 113-117.
- B u t t l e r D.: Koncepcja pola znaczeniowego. „Przegląd Humanistyczny” 1967 nr 2 s. 41-59.
- M a r t o n W.: Optymalizacja nauczania języków obcych w szkole. Warszawa 1979.
- M i o d u n k a W.: Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania. Warszawa 1988.
- Obrzędy Mszy Świętej w ośmiu językach. Warszawa 1993.
- P i s a r e k W.: Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych. „Pamiętnik Literacki” 1967 nr 2 s. 493-516.
- P i s a r k o w a K.: Szkic pola semantycznego zapachów w polszczyźnie. „Język Polski” 1972 s. 330-339.
- Przyjdź Jezu. Mały katechizm. Warszawa 1989.
- R a h n e r K., V o r g r i m l e r H.: Mały słownik teologiczny. Warszawa 1987.
- R o b i n R.: Badanie pól semantycznych: badania Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cliud. W: Język a społeczeństwo. Pod red. M. Głowińskiego. Warszawa 1980.
- S a m b o r J.: O języku współczesnych kazań polskich. Próba opisu. W: O języku religijnym s. 45-69.
- S c h a f f A.: Problem roli języka od Herdera do teorii „pola językowego”. „Przegląd Humanistyczny” 1963 nr 1 s. 1-17.
- S i n k a T.: Zarys liturgiki. Gościkowo-Paradyż 1988.
- S z t o l b e r g - B y b l u k M.: Podręczny słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski terminów chrześcijańskich. Toruń 1994.
- Z d u n k i e w i c z D.: Językowe środki perswazji w homiliach. W: Język a kultura s. 149-157.
- Z d u n k i e w i c z D.: Rola czasownikowej kategorii osoby w kształtowaniu relacji między kaznodzieją a słuchaczami. W: Fenomen kazania. Pod red. W. Przyczyny. Kraków 1994 s. 146-156.

МЫСЛИ О ВВОДЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ЛЕКСИКИ НА ЗАНЯТИЯХ
ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ДУХОВНОЙ СЕМИНАРИИ

Р е з ю м е

Объектом рассуждений автора являются техники семантизации религиозной лексики на занятиях по русскому языку в духовной семинарии. Кроме принятых в дидактике иностранных языков путей ввода новой лексики (наглядная техника, подача парафраз и синонимов, подача эквивалентов и объяснения на родном языке учащихся) представляет интерес использование в учебном процессе некоторых лингвистических концепций: теории семантического поля и теории языковых функций.

Перевод с польского Романа Левицкого